

กระบวนการค้นหาศักยภาพด้วยการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำ ปะเหลียน จังหวัดตรัง

The Process of Searching for Potential by Participation in the Development for Tourism in Palian, Trang Province

ณัฐนิภารณ์ น้อยเสงี่ยม¹ สาทิณี วัฒนกิจ² ทัชชญา สังฆะกุล³

Received: February 1, 2019

Revised: April 30, 2019

Accepted: May 13, 2019

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ภายใต้โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ (ABC) บริเวณลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาศักยภาพการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ รูปแบบสถาปัตยกรรม กิจกรรมและวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำปะเหลียน โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยการสำรวจพื้นที่ (1) ตำบลวังวน อำเภอกันตัง (2) ตำบลบ้านนา อำเภอปะเหลียน (3) ตำบลทุ่งค่าย อำเภอย่านตาขาว เพื่อศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพและวิเคราะห์ประเมินศักยภาพของพื้นที่ร่วมกับการสัมภาษณ์และคืนข้อมูลสู่ชุมชนด้วยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนารูปแบบภูมิทัศน์ร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมีผู้เข้าร่วมเป็นผู้นำกลุ่มชุมชน สมาชิกกลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวชุมชน และสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์หอยปะ หน่วยงานท้องถิ่นที่รับผิดชอบพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียน จำนวน 30 คน ผลการศึกษาพบว่าพื้นที่บ้านหินคอกควาย ตำบลบ้านนา อำเภอปะเหลียน เป็นพื้นที่ที่มีจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวและมีศักยภาพเหมาะที่จะพัฒนาเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงไปสู่แหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียงทั้งทางบกและทางน้ำ ประกอบด้วยแนวคิดการวางผังเพื่อเชื่อมโยงการเข้าถึงพื้นที่ท่องเที่ยว เส้นทางเดินชมวิถีชีวิตในชุมชนบ้านหินคอกควาย เส้นทางเดินชมธรรมชาติริมน้ำ และจุดแวะพักเพื่อชมวิว 1 จุด จุดชมอยู่ต่อเรือปิด 1 จุด โดยมีแนวคิดหลักในการออกแบบที่คำนึงถึงความเหมาะสมและกลมกลืนกับบริบทสภาพแวดล้อมทั้งในส่วนของการใช้วัสดุ รูปแบบ และสี แนวทางการพัฒนาพื้นที่เพื่อการออกแบบภูมิทัศน์และรูปแบบสถาปัตยกรรมเพื่อการท่องเที่ยวด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมที่ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ทีมวิจัย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์และแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาศักยภาพของพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และเป็นต้นแบบนำไปประยุกต์ใช้เพื่อดำเนินการให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมได้กับพื้นที่ท่องเที่ยวอื่นภายใต้ความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์ ลุ่มน้ำปะเหลียน การมีส่วนร่วม การพัฒนาการท่องเที่ยว การค้นหาศักยภาพ

Abstract

This research is the action research under the project of Area-based Collaborative Research (ABC) in Palian Basin, Trang Province, and the objective of this research was to seek for potential to develop this area becoming a tourism destination in relation to the relationships among physical features of this area, architectural styles, activities, and the ways of life in communities in Palian Basin. The research process mainly was proceeded by community participation with on-site surveying on studied areas, including (1) Wang Won

¹⁻³ สาขาสถาปัตยกรรมและผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

Subdistrict in Kantang District, (2) Ban Na Subdistrict in Palian District, and (3) Thung Khai Subdistrict in Yan Ta Khao District. The surveys and interviews were done in order to investigate physical components and analyze potential for being tourist-attraction point. Importantly, all data retrieved from the interviews were brought back to the communities' members during workshop meetings for the development of landscape design. There were 30 communities' leaders, from community-based tourism entrepreneur groups, Hoi Pa Conservation groups, and Palian Basin local offices. The research results revealed that the area of Ban Hin Khok Khwai in Ban Na Subdistrict, Palian District has a potential to be the tourist center linking neighborhoods' tourist attraction points, both on-land and in-water. Therefore, the community planning to access the tourism route by walking to see way of life in Ban Hin Khok Khwai community and the natural route along the basin together with one stop point for sightseeing and one point for speed boat dockyard was conducted. The main design concept is considering an appropriateness and a harmony between the designs and contexts in terms of the use of materials, patterns and colors. Moreover, there was a way to develop the area for landscape design and architectural styles for tourism through the process of community participation to help the community so that they can analyze and solve problems in order to enhance potential of the area to be a sustainable tourism destination and a model applied to other tourism area under the suitability of the area context.

Keywords: Landscape, Palian Basin, Participation, Tourism Development, Searching for Potential

1. บทนำ

ปัจจุบันการท่องเที่ยวประเทศไทยเป็นหนึ่งในอันดับต้น ๆ ที่นักท่องเที่ยวเลือกเป็นจุดหมายปลายทาง และมีแนวโน้มของการท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2558) แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบแนวคิดการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่มุ่งเน้นไปสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนโดยมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นการท่องเที่ยวที่ดำเนินการภายใต้ขีดจำกัดความสามารถของธรรมชาติที่จะต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก (สมชัย เบญจฉาย, 2549) อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้เกิดผลทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนและท้องถิ่นซึ่งจะนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (บุญเลิศ จิตตังวัฒนา, 2539)

อย่างไรก็ตาม สภาพแวดล้อมของสถานที่ท่องเที่ยวจะมีความน่าประทับใจแก่ผู้อาศัยในชุมชนและนักท่องเที่ยวได้ นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ หนึ่งในปัจจัยที่สำคัญ คือ รูปลักษณ์ของชุมชน ซึ่งสามารถทำให้ดีและสวยงามได้ด้วยการออกแบบและจัดการภูมิทัศน์ที่น่าอยู่และเหมาะสมกับการท่องเที่ยว อีกทั้งยังบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของสถานที่ท่องเที่ยวได้อีกด้วย แต่ในการปฏิบัติหลายพื้นที่กลับมุ่งเน้นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวตามแผนแม่บทการพัฒนาที่ได้ถูกกำหนดนโยบายไว้แล้ว และอาจถูกเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายของหน่วยงานภาครัฐ (ราณี อธิชัยกุล และ รชพร จันทรสว่าง, 2560) ทำให้รูปแบบภูมิทัศน์เพื่อการท่องเที่ยวที่ปรากฏหลายพื้นที่ยังไม่ตอบสนองความต้องการของชุมชน อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาภูมิทัศน์เพื่อรองรับแหล่งท่องเที่ยวโดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นแนวคิดหนึ่งที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) (ชนธิกาญจน์ จินใจตรง, วรากุล ตันทะเทวินทร์ และวราพรพรรณ ผลโพธิ์, 2561) หรืออีกนัยยะหนึ่งการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดกับผู้มีส่วนได้เสียจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเป็นการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริง

ลุ่มน้ำปะเหลียน เป็นระบบนิเวศ 3 น้ำ คือ ระบบนิเวศน้ำจืด ระบบนิเวศน้ำกร่อย และระบบนิเวศน้ำเค็ม มีความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะผืนป่าชายเลนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อนและพันธุ์สัตว์เฉพาะถิ่น บริเวณตอนกลางคลองปะเหลียนซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอกันตัง อำเภอปะเหลียน และอำเภอ

ย่านตาขาว โดยเฉพาะแหล่งทรัพยากรหอยปะบริเวณห่อไห้และเกาะกลาง ซึ่งติดต่อกับ 3 ตำบล คือ บ้านนา วังวน และทุ่งกระบือ เป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ให้กับชาวประมงและชาวบ้านทั่วไปมาช้านาน (จตุรงค์ คงแก้ว และคณะ, 2560) โดยเฉพาะหอยตลับ และหอยนางรมธรรมชาติซึ่งเป็นสัตว์ที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในบริเวณลุ่มน้ำปะเหลียน

ปัจจุบันลุ่มน้ำปะเหลียนได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นทางเลือกหนึ่งภายใต้ฐานคิดเรื่องการพัฒนาพื้นที่ที่เห็นว่าเมื่อพื้นที่ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น จะเกิดการพัฒนาและปรับปรุงทั้งด้านโครงสร้างการบริการขั้นพื้นฐาน และการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ในพื้นที่อันจะนำมาสู่คุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจที่ดีในชุมชน บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการเสนอผลการวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีศักยภาพจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดหน่วยงานท้องถิ่นและการท่องเที่ยวจังหวัดตรังในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนแห่งใหม่ของจังหวัดตรัง ดังนั้น ผู้วิจัยมุ่งเน้นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลทางกายภาพแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง อันจะนำไปสู่กระบวนการค้นหาศักยภาพของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรังต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลทางกายภาพแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง
- 2.2 เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวในลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง
- 2.3 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์บริเวณพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การค้นหาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีความสำคัญในการเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริงในชุมชน จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการสร้างกระบวนการค้นหาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว มีแนวคิดที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย

3.1. แนวคิดการมีส่วนร่วม

เป็นกระบวนการปฏิบัติการร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มตั้งแต่การระบุประเด็นหรือปัญหาจนสิ้นสุดกระบวนการของประเด็นหรือปัญหานั้น ซึ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องจะมีบทบาทและร่วมมือกันตั้งแต่นั้นตอนการแสดงความเห็น การพิจารณา การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ การรับผิดชอบร่วมกันบนพื้นฐานการเสียสละส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างครบวงจรตั้งแต่ต้นจนถึงสิ้นสุด และจะต้องคำนึงถึงเงื่อนไขหรือหลักการที่สำคัญ 3 ประการคือ – ความเต็มใจและความตั้งใจที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการแก้ไขปัญหา/ตัดสินใจในเรื่องนั้น ๆ – ความเสมอภาคและขีดความสามารถของแต่ละบุคคล – การมีเสรีภาพ/อิสรภาพที่จะตัดสินใจว่าจะเลือกหรือจัดให้มีการมีส่วนร่วมหรือไม่ ต้องไม่เกิดจากการบังคับ หรือขู่เข็ญจากผู้ใดเหนือกว่า (อรรถัย กักผล, 2552)

อย่างไรก็ตามการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจทำได้หลายระดับและหลายวิธี ซึ่งบางวิธีสามารถทำได้ง่าย ๆ แต่บางวิธีก็ต้องใช้เวลาขึ้นอยู่กับความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน สมาคมนานาชาติด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน (International Association for Public Participation) และ Arnstein (1969) ได้แบ่งระดับการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ระดับ ที่แสดงให้เห็นถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สูงขึ้นแสดงถึงการมีอำนาจของประชาชนในการตัดสินใจมากขึ้นด้วย โดยระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนประกอบด้วย – การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็น การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในประเด็นต่าง ๆ – การรับฟังความคิดเห็น เป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจ – การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมี

ส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูลความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการดำเนินงาน – **ความร่วมมือ** เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง – **การเสริมอำนาจแก่ประชาชน** เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงสุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ

ในด้านการจัดการการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม ธเนศ ศรีวิชัยลัมพันธ์ (2556) ได้ดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยใช้การดำเนินงาน 4 รูปแบบได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจวางแผนดำเนินโครงการ ผ่านกระบวนการสำรวจความเห็นและความต้องการของชุมชนที่มีต่อโครงการวิจัยและการเสริมสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัย กระบวนการวางแผนและปฏิบัติการ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ดำเนินกิจกรรม โดยผ่านการทดลองฝึกปฏิบัติการท่องเที่ยว การนำเสนอผลงานต่อสาธารณชน

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ผ่านการเรียนรู้ของชุมชน

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

อย่างไรก็ดี แนวทางหรือวิธีการที่มีการศึกษาและเหมาะสมต่อการค้นหาศักยภาพเพื่อการท่องเที่ยวที่สุดได้แก่ กระบวนการการสร้างความร่วมมือระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง ถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญระดับต้น ๆ ที่มีเป้าหมายสูงสุดเพื่อให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการแหล่งทรัพยากรในชุมชนได้ด้วยตนเอง

3.2 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) และเป็นหนึ่งในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนที่จะต้องอาศัยกระบวนการวางแผนและมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอน โดยจำเป็นจะต้องเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป มีการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องเหมาะสม เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมและมีรายได้เข้าสู่ชุมชนแต่ยังคงรักษามรดกวัฒนธรรมนิยมประเพณีไว้ได้ มีการศึกษาและวางแผนเพื่อส่งเสริมและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างคุ้มค่าและยาวนานที่สุด ในขณะเดียวกันต้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้อยู่หรือเสื่อมสภาพน้อยที่สุด

รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้มีรูปแบบหรือข้อกำหนดที่ตายตัว หากแต่เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ โดยยึดหลักการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่สภาพแวดล้อม และรายได้ส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวควรกลับคืนสู่ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และบำรุงรักษาทรัพยากรชุมชนในท้องถิ่น รวมถึงการจัดให้มีการจัดการและควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมและไม่เกินขีดความสามารถที่ชุมชนในท้องถิ่นและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวจะรองรับได้ แต่ทั้งนี้การดำเนินการดังกล่าวจำเป็นที่จะต้องได้รับความร่วมมือจากนักท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบทั้งด้านคุณธรรม จริยธรรม และพฤติกรรมของตนเองต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว การศึกษาของ (ธารทิพย์ ขาวผ่องอำไพ และธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ, 2553) ได้เพิ่มเติมบทบาทและหน้าที่ของชุมชนในการมีส่วนร่วมดำเนินการอนุรักษ์หรือพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างสร้างสรรค์จะทำให้ชุมชนเกิดความภูมิใจ มีความสุขในความเป็นอยู่ เกิดความรักและความหวงแหนเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมของตนเอง ดังนั้น หากชุมชนมีส่วนร่วมมากหรือมีอำนาจเพียงในการควบคุมการท่องเที่ยวก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนาค้นได้อย่างดี อีกทั้งสามารถจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและเกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนมากขึ้น ทั้งนี้การที่จะให้ชุมชนมีส่วนร่วมสิ่งสำคัญที่จำเป็นที่สุด คือ การให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเพิ่มทักษะในการจัดการและประสานงานกับหน่วยงานภายนอก การประสานความร่วมมือในระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จ (Kunjuraman and Hussin, 2017)

ดังนั้น การมีส่วนร่วมและรับรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวในชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น การวางแผน พัฒนา ดำเนินงาน รับประโยชน์ร่วมกัน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความยั่งยืน (Bello, Carr, and Lovelock, 2016) โดยมีแรงจูงใจเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในระดับสูง (Rasoolimanesh, Jaafar, Ahmad, and Barghi, 2017)

3.3 แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

เป็นแนวคิดการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมที่มีการปรับตัวให้ชีวิตและธรรมชาติเกิดความสมดุล (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2532) ในบริบทท้องถิ่นนั้น ๆ ก่อเกิดเป็นสภาพกายภาพของชุมชน บ้านเรือน ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความเชื่อ การดำรงชีวิตและเกิดเป็นอาชีพที่สะท้อนไปยังสถาปัตยกรรมและมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบหลัก ๆ (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2530) ประกอบด้วย – ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทั้งทางรูปธรรม และนามธรรมอันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มถือร่วมกัน ได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมภูมิประเทศ เพื่อสร้างความเจริญงอกงามและพัฒนาสังคมของมนุษย์ – ศาสนสถานและพื้นที่ทางความเชื่อ อันเป็นพื้นที่ที่ถูกก่อสร้างเพื่อแสดงปรัชญาศาสนา พิธีกรรมของศาสนาและความเชื่อ รวมถึงสถานที่ที่มีนัยยะทางพิธีกรรมในการรักษาสมดุลของชีวิตกับธรรมชาติ – เรือนพักอาศัย เป็นที่พักอาศัยของผู้คนที่อยู่อาศัยกันหลับนอน และเป็นที่ยับยั้งอุปสรรค กิจกรรมและสิ่งจำเป็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตและธรรมชาติโดยใช้ความเชื่อเป็นระเบียบแบบแผนในการควบคุมให้เกิดความสมดุลของชีวิตและธรรมชาติ เกิดเป็นรูปลักษณ์อาคารที่มีที่ว่าง รูปทรง วัสดุ และวิธีการก่อสร้าง ต่อเนื่องไปยังรายละเอียดของสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการอยู่ อาศัย เช่น การระบายอากาศ รูปแบบสัญลักษณ์ทางความเชื่อที่สะท้อนสู่ลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มชน โดยที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งแต่เปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา (ยศ สันตสมบัติ, 2540)

4. วิธีการดำเนินการวิจัยและผลการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการรับทราบข้อมูลและความคิดเห็นเบื้องต้นของคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (กุสุมา บุญกาญจน์ และ ชูวิทย์ สุขจฉายา, 2558) ดำเนินถึงศักยภาพและความต้องการของชุมชน โดยมีขั้นตอนการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 ศึกษา ค้นคว้า งานวิจัย หนังสือ เอกสารเผยแพร่ แผนที่ ที่เกี่ยวข้องก่อนลงพื้นที่สำรวจเพื่อทวนสอบความถูกต้องของข้อมูลที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนแล้ว รวมถึงการทบทวนวรรณกรรม แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

4.2 สำรวจข้อมูลทางกายภาพพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียนซึ่งประกอบด้วย 3 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ตำบลวังวน อำเภอกันตัง พื้นที่บ้านหินคอกควาย ตำบลบ้านนา อำเภอปะเหลียน และพื้นที่ตำบลทุ่งค่าย อำเภอย่านตาขาว ซึ่งแต่ละพื้นที่จะทำการสำรวจผังและสภาพแวดล้อมโดยรอบที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงพื้นที่ ระบบโครงข่ายการคมนาคมที่เชื่อมต่อกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง ระบบการบริการขั้นพื้นฐานในการรองรับและอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว รูปแบบสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบของสิ่งก่อสร้าง การได้มาซึ่งข้อมูลและตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวในขั้นตอนที่ 1 เป็นการนำข้อมูลจากภาคเอกสารร่วมกับการสอบถามและสัมภาษณ์ผู้อาศัยในชุมชน ข้อมูลทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่ได้ทั้ง 3 พื้นที่ นำมาเปรียบเทียบและวิเคราะห์หาศักยภาพพื้นที่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยว

4.3 จัดประชุมเวทีการมีส่วนร่วมเพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการนำเสนอความคิดเห็นในด้านการระบุแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ และเสนอความคิดเห็นด้านการพัฒนาภูมิทัศน์แหล่งท่องเที่ยว โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ จำนวน 30 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่หน่วยงานรับผิดชอบในพื้นที่ จำนวน 3 คน ผู้อาศัยในชุมชน จำนวน 19 คน แกนนำชุมชน จำนวน 3 คน ผู้ประกอบการ จำนวน 5 คน

4.4 วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลพร้อมระบุพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อจัดทำแนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมแหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

4.5 คืนข้อมูลกลับสู่ชุมชนและหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ ด้วยการจัดเวทีการแลกเปลี่ยนแนวคิดในการปรับปรุงและแก้ไขรูปแบบเพื่อให้ตรงกับความต้องการของชุมชนและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยว

4.6 นำเสนอรูปแบบภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมที่ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัย ชุมชน และหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อนำไปดำเนินการให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

5. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถแยกประเด็นข้อค้นพบ 3 ประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย รายละเอียดประกอบด้วย

5.1 แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

พื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียนมีอาณาเขตติดต่อ 3 พื้นที่ โดยมีลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่น ได้แก่ พื้นที่บ้านแหลม ตำบลวังวน อำเภอกันตัง มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบป่าชายเลนที่มีความสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพของสัตว์น้ำ ขณะที่บ้านหินคอกควาย ตำบลบ้านนา อำเภอปะเหลียน มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นภูเขาและที่ราบป่าชายเลน ส่วนบ้านตาเซาะ ตำบลทุ่งค่าย อำเภอย่านตาขาว มีลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวเป็นเนินเขาเตี้ยและเป็นต้นน้ำของลำห้วยเล็ก ๆ หลายสาย ดังแสดงไว้รูปที่ 1 จากความแตกต่างทางกายภาพแสดงให้เห็นถึงศักยภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยว ส่งเสริมให้ลุ่มน้ำปะเหลียนมีอัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่เหมาะแก่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีความสอดคล้องกับนโยบายการสร้างสรรคเส้นทางท่องเที่ยวที่กระจายจากเมืองหลักสู่เมืองรอง และยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคใต้ที่ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวสามารถพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมบริการด้านการท่องเที่ยวที่มีการเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) ซึ่งนโยบายดังกล่าวจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้พื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียนมีโอกาสในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อเตรียมความพร้อมที่จะรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มีแนวโน้มเพิ่มจำนวนขึ้นในทุก ๆ ปี

รูปที่ 1 แผนที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

ที่มา: ดัดแปลงจาก Google Earth Pro (2562)

ด้านแหล่งท่องเที่ยว รูปที่ 2 แสดงการสนทนากลุ่มร่วมกับการสัมภาษณ์และแลกเปลี่ยนข้อมูล โดยชุมชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการระบุตำแหน่งที่ตั้งและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ส่งผลให้ลุ่มน้ำปะเหลียนมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาเที่ยวเชิงธรรมชาติ ได้แก่ 1) น้ำตกน้ำเค็ม ตำบลทุ่งค่าย อำเภอย่านตาขาว 2) ทางเดินสำรวจเส้นทางธรรมชาติทุ่งตาเซาะ ตำบลทุ่งกระบือ อำเภอย่านตาขาว เป็นพื้นที่ศึกษาเส้นทางธรรมชาติที่มีการจัดการดูแลป่าชายเลน

โดยชุมชน มีความสมบูรณ์ของพันธุ์ไม้ที่หลากหลายและเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำหลายชนิดโดยเฉพาะหอยปะซึ่งมีมากในลุ่มน้ำปะเหลียน 3) พื้นที่ศึกษาเส้นทางธรรมชาติป่าชายเลนและจุดชมวิวก้ามกุ้ง บ้านหินคอกควาย ตำบลบ้านนา อำเภอปะเหลียน นอกจากนี้ยังมี 4) แหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบการประกอบอาชีพผลิตสินค้ากลุ่มจักสาน (จาก) บ้านนายยอดทอง ตำบลวังวน ที่มีกลุ่มผู้ประกอบการแยกตามประเภทผลิตภัณฑ์ เช่น กลุ่มจักสานผลิตภัณฑ์ก้านจาก กลุ่มจักสานติหมา (ภาชนะสำหรับตักน้ำทำจากกาบหรือใบของพืชตระกูลปาล์มหรือวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น) และกลุ่มผลิตใบจาก กลุ่มผลิตภัณฑ์หอยตลับแปรรูป กลุ่มต่อเรือปิด และกลุ่มผลิตชาใบชูลู รวมถึง 5) การท่องเที่ยววิถีวัฒนธรรมบริเวณศาลเจ้าร้อยแปด ร้อยเก้า บ้านหินคอกควาย ตำบลบ้านนา อำเภอปะเหลียน ที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มาร่วมเทศกาลกินเจเป็นประจำทุกปี ดังแสดงไว้รูปที่ 3

รูปที่ 2 กิจกรรมการสนทนากลุ่มในขั้นตอนการเก็บข้อมูลตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว

รูปที่ 3 แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและผลิตภัณฑ์ชุมชนลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

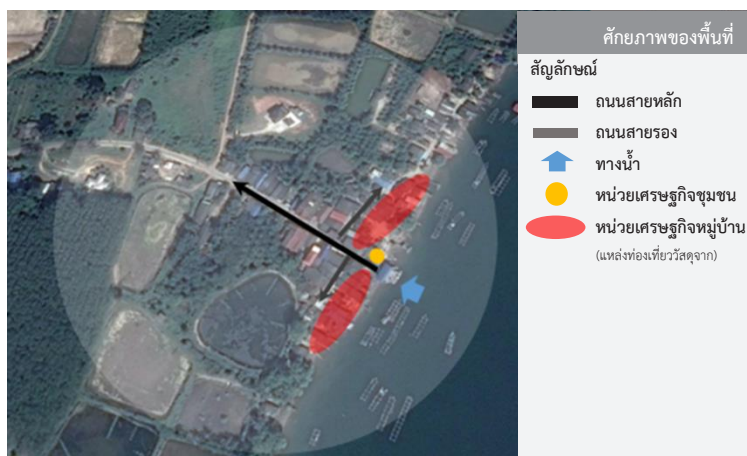
5.2 ศักยภาพของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

การค้นหาศักยภาพของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำปะเหลียนทั้ง 3 อำเภอ ได้แก่ 1) แหล่งท่องเที่ยวบ้านวังวน ตำบลวังวน อำเภอกันตัง 2) แหล่งท่องเที่ยวน้ำตกน้ำเค็ม ตำบลทุ่งค่าย อำเภอปานตาขาว 3) แหล่งท่องเที่ยวบ้านหินคอกควาย ตำบลบ้านนา อำเภอปะเหลียน ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจัดเวทีประชุมกลุ่มย่อย ดังแสดงไว้รูปที่ 4 พร้อมจัดทำผังแสดงที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวโดยนำเสนอลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาและแสดงความคิดเห็นเพื่อหาประเด็นร่วมในการระบุศักยภาพและข้อจำกัดของแหล่งท่องเที่ยว สามารถอธิบายรายละเอียดดังนี้

5.2.1 แหล่งท่องเที่ยวบ้านวังวน – รูปที่ 5 แสดงลักษณะทางกายภาพที่มีรูปแบบการตั้งชุมชนเป็นแนวยาวขนานไปกับชายฝั่งของแม่น้ำปะเหลียนและเส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้านทั้ง 2 ฝั่งถนน ทำให้ไม่สามารถที่จะขยายพื้นที่เพื่อปรับปรุงพื้นที่ว่างเป็นที่จอดรถรองรับนักท่องเที่ยว – การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว บ้านวังวนมีศักยภาพที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ทั้งทางบกและทางน้ำ แต่การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวทางบกค่อนข้างไกลจากเส้นทางคมนาคมสายหลักและห่างไกลจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นในบริเวณใกล้เคียง ดังนั้น การเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงจากบ้านวังวนทางน้ำจะช่วยประหยัดเวลาการเดินทางได้ดีกว่าทางบก – ระบบเศรษฐกิจของชุมชน มีการประกอบอาชีพผลิตภัณฑ์จักสาน ก้านจาก โดยมีการตั้งเป็นกลุ่มผู้ประกอบการแยกตามประเภทผลิตภัณฑ์ เช่น ดิหมา (ภาชนะสำหรับตักน้ำทำจากกาบหรือใบของพืชตระกูลปาล์มหรือวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น) ใบจาก เครื่องจักสาน เป็นต้น ปัจจุบันผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ของชุมชนบ้านวังวนเป็นที่รู้จักและมีนักท่องเที่ยวแวะชมผลิตภัณฑ์เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ชุมชนบ้านวังวนยังประกอบอาชีพเก็บหอยตลับพร้อมแปรรูป ปัจจุบันผลิตภัณฑ์หอยแปรรูปได้ช่วยเสริมให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ข้อจำกัดแหล่งท่องเที่ยวบ้านวังวน ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการนักท่องเที่ยว เช่น ห้องน้ำ ร้านอาหาร และป้ายสื่อความหมายประเภทต่าง ๆ รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานรองรับการท่องเที่ยวที่มีไม่เพียงพอจึงเป็นข้อจำกัดที่สำคัญในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

รูปที่ 4 กิจกรรมการสนทนากลุ่มในขั้นตอนการค้นหาศักยภาพ การระบุปัญหาและความต้องการของชุมชน

รูปที่ 5 ผังกายภาพของแหล่งท่องเที่ยววังวน
ที่มา: ดัดแปลงจาก Google Earth Pro (2562)

5.2.2 แหล่งท่องเที่ยวน้ำตกน้ำเค็ม เป็นพื้นที่ที่มีแนวหาดหินกลางแม่น้ำที่ชาวบ้านเรียกว่า “นบยักษ์” และจะเกิดปรากฏการณ์น้ำตกจากแนวหาดหินเมื่อฝนช่วงเวลาล้นน้ำขึ้นสูงสุดและน้ำเริ่มลง - ลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวติดต่อดังพื้นที่ ได้แก่ ตำบลทุ่งกระบือ ช่างรอยต่อกับตำบลทุ่งค่าย อำเภอหาดขาม ทำให้เอื้อประโยชน์ในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ทั้ง 2 ฝั่ง หากแต่ข้อจำกัดที่สำคัญของการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องผ่านที่ดินซึ่งเอกชนเป็นผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ตำบลทุ่งค่าย ส่วนการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวด้านตำบลทุ่งกระบือยังไม่มีพัฒนาเส้นทาง

การสัญจรและการบริการเพื่ออำนวยความสะดวกในการรองรับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวหน้าตกน้ำเค็ม มีที่ตั้งที่ห่างไกลจากแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ทำให้ขาดการเชื่อมต่อกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง จึงเป็นข้อจำกัดที่สำคัญต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ดังแสดงในรูปที่ 6

รูปที่ 6 ผังกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวหน้าตกน้ำเค็ม
ที่มา: ดัดแปลงจาก Google Earth Pro (2562)

5.2.3 แหล่งท่องเที่ยวบ้านหินคอกควาย เป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม คือ ไทย-พุทธ ไทย-มุสลิม และไทย-จีน มีเส้นทางศึกษาธรรมชาติพันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่กรมป่าไม้สร้างให้ตลอดริมชายฝั่งเลียบชายทะเลที่เชื่อมต่อกับเส้นทางสักการะเจ้าแม่กวนอิมบนยอดเขาซึ่งเป็นจุดชมวิวที่นักท่องเที่ยวสามารถชมทัศนียภาพมุมสูงโดยรอบของลุ่มน้ำปะเหลียน ปัจจุบันเส้นทางศึกษาธรรมชาติอยู่ในสภาพชำรุดและถูกปล่อยทิ้งร้าง – รูปที่ 7 แสดงลักษณะทางกายภาพมีการตั้งชุมชนเป็นแนวยาวขนานไปตามเส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้านทั้ง 2 ฝั่ง – การเข้าถึงพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางบก มีการเชื่อมโยงโครงข่ายคมนาคมระหว่างแหล่งท่องเที่ยวกับเส้นทางคมนาคมสายหลักภายนอกพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ว่างที่มีศักยภาพเพียงพอต่อการขยายโครงสร้างพื้นฐานและพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับรองรับนักท่องเที่ยว เช่น พื้นที่จอดรถ ห้องน้ำ ร้านอาหาร และป้ายสื่อความหมาย – การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวทางน้ำ มีท่าเทียบเรือที่เพียงพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยวในจำนวนมาก อีกทั้งยังสามารถเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางน้ำในบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ เกาะหวายกลางทะเล ลักษณะเป็นหาดทรายขาวบ้านใช้เป็นแหล่งเก็บหอยตลับหรือหอยปะซึ่งเป็นหอยที่มีมากในเขตลุ่มน้ำปะเหลียน – รูปแบบเศรษฐกิจของชุมชนนอกจากจะพึ่งพาการทำสวนยางพาราและการประมงแล้ว ภายในชุมชนมีร้านค้าและร้านอาหารที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวที่จะเพิ่มขึ้นใน – แหล่งเศรษฐกิจ บ้านหินคอกควายมีกลุ่มชาโบบุเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างชื่อและรายได้ให้แก่กลุ่มผู้ผลิตภายในชุมชน จากการพูดคุยกับกลุ่มผู้ประกอบการพบว่า ผลิตภัณฑ์ชาโบบุมีแนวโน้มเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคเพิ่มขึ้นเนื่องจากชาโบบุมีสรรพคุณช่วยลดปริมาณน้ำตาลในร่างกาย – สำหรับกลุ่มต่อเรือเปิด เป็นแหล่งต่อเรือที่มีชื่อเสียง มีลักษณะเป็นเรือนขนาดเล็กนิยมใช้ในการขนส่งชาวบ้านในลุ่มน้ำปะเหลียน ส่วนหัวเรือมีลักษณะเรียวแหลมเชิดสูงช่วยลดการต้านทานแรงลมช่วยให้เรือแล่นได้เร็วขึ้นขณะขับขึ้น ส่วนท้ายเรือตัดตรงเพื่อวางเครื่องและใบพัดเรือ ทำให้เรือเปิดมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน – ในส่วนของศาลเจ้าร้อยแปด ร้อยเก้าเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนบ้านหินคอกควาย เนื่องจากเป็นที่ตั้งขององค์ก่งตัว พระพุทธรูป และสิ่งที่ชาวมุสลิมนับถือ นอกจากนี้ช่วงการจัดงานเทศกาลกินเจและลุยไฟของศาลเจ้าร้อยแปด ร้อยเก้า ได้กำหนดให้มีในเดือนธันวาคมซึ่งแตกต่างจากช่วงงานเทศกาลกินเจทั่วไป ทุกปีจะมีผู้ศรัทธาเข้าร่วมทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทำให้ชื่อเสียงบ้านหินคอกควายเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและทำรายได้ให้แก่ชุมชนในช่วงเทศกาลกินเจ จากจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมทำให้แหล่งท่องเที่ยวบ้านหินคอกควายมีศักยภาพเหมาะแก่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

รูปที่ 7 ผังกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวบ้านหินคอกควาย

ที่มา: ดัดแปลงจาก Google Earth Pro (2562)

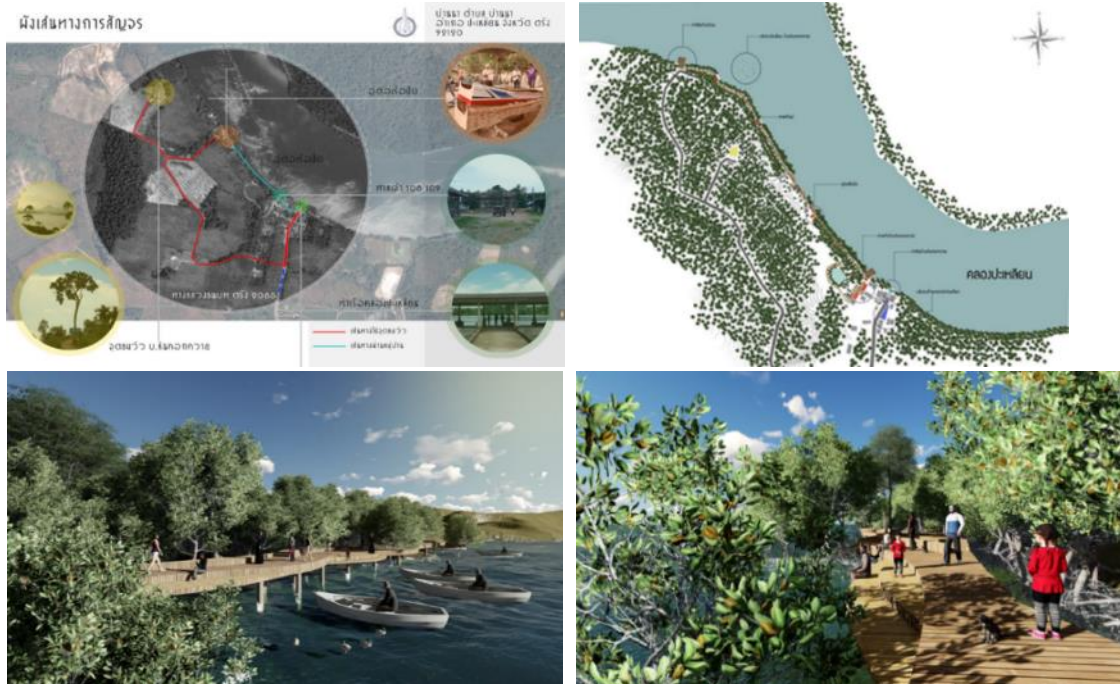
ผลการจัดเวทีประชุมกลุ่มย่อยทำให้ผู้วิจัยและชุมชนแต่ละพื้นที่ร่วมปรึกษาหารือ แสดงความคิดเห็น และร่วมกันระบุศักยภาพและนำเสนอข้อจำกัดของแหล่งท่องเที่ยว จนนำมาสู่การตกลงร่วมกันในการระบุแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูงสุดที่สามารถนำมาพัฒนาภูมิทัศน์เพื่อรองรับการท่องเที่ยวในอนาคต โดยพบว่าบ้านหินคอกควาย อำเภอปะเหลียน มีศักยภาพมากที่สุดในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและแหล่งท่องเที่ยววิถีวัฒนธรรมควบคู่กันไป นอกจากนี้ยังมีเส้นทางสัญจรที่เชื่อมต่อกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงทั้งทางบกและทางน้ำ ข้อค้นพบศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวผู้วิจัยนำมาใช้ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์แหล่งท่องเที่ยวต่อไป

5.3 แนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์บริเวณพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

จากขั้นตอนการร่วมค้นหาแหล่งท่องเที่ยวและร่วมระบุศักยภาพของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง โดยชุมชนร่วมกับนักวิจัยนำมาสู่การเสนอแนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์บริเวณพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพที่ยึดหลักการชุมชนมีส่วนร่วมในการนำเสนอแนวทางการออกแบบที่มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม โดยแยกตามประเด็นดังนี้ 1) การสะท้อนสภาพดั้งเดิมของพื้นที่ ได้แก่ การสะท้อนลักษณะทางสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทหรือสภาพแวดล้อมของพื้นที่ 2) ความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ได้แก่ รูปแบบขนาด พันธุ์ไม้ท้องถิ่น และการจัดวางองค์ประกอบในพื้นที่ และ 3) การเลือกทำเลที่ตั้ง ได้แก่ ความเหมาะสมและไม่ทำลายธรรมชาติที่มีอยู่เดิม รูปที่ 8 และรูปที่ 9 แสดงแนวคิดการวางผังเพื่อเชื่อมโยงการเข้าถึงพื้นที่ท่องเที่ยวเส้นทางเดินชมวิถีชีวิตในชุมชนบ้านหินคอกควาย เส้นทางเดินชมธรรมชาติริมน้ำและจุดแวะพัชมวิว 1 จุด จุดชมอยู่ต่อเรือปิด 1 จุด แนวคิดหลักในการออกแบบทางเดินริมน้ำคำนึงถึงรูปแบบและสีที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ผังภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบเบื้องต้นนำมาจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยเพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมแสดงความคิดเห็น ประเด็นการพัฒนารูปแบบผังภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรม ผลของการจัดเวทีประชุมกลุ่มย่อยชุมชนมีความคิดเห็นและข้อตกลงร่วมกันในการกำหนดรูปแบบและเส้นทางการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทางบกกระหว่างบ้านหินคอกควายและแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง นอกจากนี้ชุมชนบ้านหินคอกควายยังได้มีบทบาทในการปรึกษาหารือจนนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันในการนำเสนอแนวคิดเพิ่มเติมให้มีการเชื่อมโยงระหว่างเส้นทางท่องเที่ยวทางบกและเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ ข้อเสนอแนะที่ได้รับจากชุมชนผู้วิจัยได้นำไปปรับปรุงผังภูมิทัศน์แล้วทำการคืนข้อมูลกลับสู่ชุมชนด้วยการจัดเวทีสนทนากลุ่มอีกครั้งเพื่อเสนอรูปแบบแนวทางการพัฒนาและปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณพื้นที่บ้านหินคอกควายในขั้นตอนสุดท้าย ดังแสดงไว้รูปที่ 10

ข้อสังเกตสำคัญในการจัดเวทีสนทนากลุ่ม หน่วยงานท้องถิ่นบ้านวังวน และบ้านทุ่งค่าย มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลและเสนอแนะความคิดเห็นที่หน่วยงานมีต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหากเป็นช่วงเวลาที่ไม่ติดภารกิจการทำงาน ขณะที่หน่วยงานท้องถิ่นบ้านหินคอกควายไม่ได้มีบทบาทในการเข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่เริ่มดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย เป็น

ที่นำกังวลว่าการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในอนาคตจะมีความเป็นไปได้ของโครงการมากนักน้อยเพียงใดหากขาดความเห็นชอบจากหน่วยงานท้องถิ่น

รูปที่ 8 ผังภูมิทัศน์เส้นทางการเชื่อมสัญจรแหล่งท่องเที่ยวบ้านหินคอกควาย

รูปที่ 9 ภูมิทัศน์ภายในชุมชนบ้านหินคอกควาย

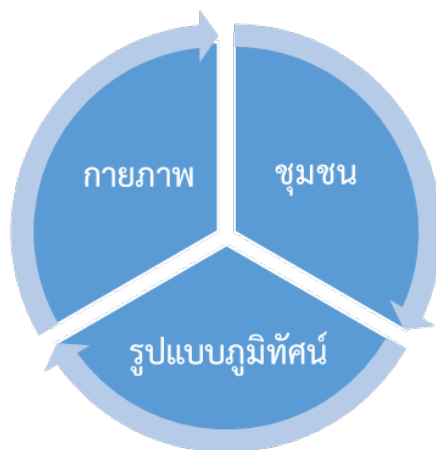

รูปที่ 10 กิจกรรมการสนทนากลุ่มในขั้นตอนการแสดงความคิดเห็นรูปแบบการพัฒนาผังภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรม

6. การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

6.1 การอภิปรายผลและสรุปผล

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อค้นหาศักยภาพด้วยการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำปะเหลียน โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตั้งแต่การค้นหาแหล่งท่องเที่ยว การค้นหาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว การร่วมออกแบบแนวทางการพัฒนาและปรับปรุงภูมิทัศน์ การปฏิบัติการข้างต้นประกอบด้วยความสัมพันธ์ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ลักษณะกายภาพแหล่งท่องเที่ยว ความต้องการของชุมชน รูปแบบภูมิทัศน์ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ดังแสดงไว้รูปที่ 11 ซึ่งความสัมพันธ์ทั้ง 3 องค์ประกอบ อยู่ภายใต้เงื่อนไขการรบกวนสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชนน้อยที่สุด โดยมีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบพื้นที่ถิ่นที่ชุมชนมีภูมิทัศน์ที่โดดเด่น มีสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ และปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างอ่อนน้อม (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2551) แนวคิดการพัฒนาลุ่มน้ำปะเหลียนเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีกระบวนการขับเคลื่อนการดำเนินงานร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้วิจัย โดยผ่านทางการประชุมเวทีกลุ่มย่อย ผลการศึกษาข้างต้นสามารถอภิปรายผลและข้อเสนอแนะดังนี้

รูปที่ 11 องค์ประกอบความสัมพันธ์ของแนวคิดการออกแบบ

ด้านการค้นหาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการระบุที่ตั้งทรัพยากรท่องเที่ยวของแต่ละชุมชน ซึ่งบ้านวังวนและบ้านทุ่งกระบือมีข้อจำกัดทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวร่วมกัน คือ การขาดความสมบูรณ์ของโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว และไม่สามารถเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง ต่างจากบ้านหินคอกควายที่นอกจากจะมีจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมแล้วยังมีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานเพียงพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยวทั้งทางบกและทางน้ำ – ด้านแนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ ชุมชนได้มีส่วนร่วมนำเสนอแนวทางการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ผังบริเวณและพื้นที่สาธารณะในชุมชนบ้านหินคอกควาย สอดคล้องกับองค์ประกอบการท่องเที่ยวที่ต้องมีการพัฒนาด้านพื้นที่เป็นอันดับแรก ได้แก่ การพัฒนาโครงข่ายคมนาคม ระบบการสัญจร และสิ่งอำนวยความสะดวกที่พอเพียงเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาในอนาคต (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548) ส่วนการออกแบบทางเดินชมวิวยามเย็น เน้นรูปแบบความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและรบกวนทรัพยากรธรรมชาติน้อยที่สุด ด้วยการออกแบบขนาดทางเดินให้มีความกว้างที่เหมาะสมร่วมกับรูปร่างเส้นโค้งอิสระที่ทอดตัวขนานกับแนวชายฝั่งเพื่อรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวและรองรับความปลอดภัยขณะเดินชมทิวทัศน์

ปัจจุบันรูปแบบภูมิทัศน์ที่นำเสนอชุมชนบ้านหินคอกควายมีมิติยอมรับร่วมกัน แต่ยังไม่สามารถนำไปสู่การดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรมเนื่องจากขาดงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่น นอกจากนี้พื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียนอยู่ภายใต้การดูแลและรับผิดชอบหลายหน่วยงาน ได้แก่ กรมเจ้าท่า กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมประมง และกรมป่าไม้ ทำให้ไม่สามารถดำเนินการได้ทันที แต่จากนโยบายการสร้างสรรค์เส้นทางท่องเที่ยวที่กระจายจากเมืองหลักสู่เมืองรองโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2561) ถือเป็นโอกาสดีที่สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดตรังได้ให้ความสนใจ และมีแนวคิดผลักดันการพัฒนาและปรับปรุงภูมิทัศน์แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพถึงแม้จะใช้เวลาในการดำเนินการประสานงานกับหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ เพื่อผลักดันให้มีการพัฒนาภูมิทัศน์แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน การนำกระบวนการมีส่วนร่วมเข้ามาร่วมในทุกกระบวนการวิจัยถือเป็นแนวโน้มที่ดีที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Arnstein (1969) ที่กล่าวถึง การร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่องทุกกระบวนการของชุมชนเป็นขั้นตอนจะทำให้ชุมชนเกิดความภูมิใจ เกิดความรัก ความหวงแหน เอกลักษณ์และวัฒนธรรมของตนเอง (ธารทิพย์ ขาวผ่องอำไพ และธีรศักดิ์ อุณารมย์เลิศ, 2553) และสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (ปาริฉัตร สิงห์ศักดิ์ตระกูล และ พัชรินทร์ เสริมการดี, 2556) ประเด็นรูปแบบกิจกรรมที่ช่วยสนับสนุนให้ชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็น กิจกรรมสนทนากลุ่มเป็นขั้นตอนที่ช่วยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรม มีการเรียนรู้และทำความเข้าใจ แสดงความคิดเห็น และตัดสินใจร่วมกัน จนนำไปสู่การปรึกษาหารือและร่วมหาข้อค้นพบวิธีการแก้ปัญหาาร่วมกันโดยชุมชนเอง ซึ่งบทบาทการเข้าร่วมของชุมชนเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในรูปแบบขั้นตอนการให้ข้อมูลข่าวสาร การปรึกษาหารือ การเสนอปัญหาความต้องการ และการร่วมแก้ปัญหา ถือเป็นระดับการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการแสดงท่าทีของชุมชน หากแต่ระดับการตัดสินใจยังคงขึ้นอยู่กับหน่วยงานท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐ ทำให้ชุมชนไม่มีความเข้มแข็งมากพอที่จะผลักดันโครงการด้วยชุมชนเองได้อย่างแท้จริง ดังนั้น ประเด็นสำคัญของการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนจึงจะทำให้การขับเคลื่อนเกิดผลได้อย่างดี (ณัฐวุฒิ อัสวโกวิทวงศ์ และ สุขุมภรณ์ จงภักดี, 2548)

ข้อสังเกตระหว่างดำเนินกิจกรรมสนทนากลุ่มพบว่า ความต้องการการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวของชุมชนกลับไม่มีการเคลื่อนไหวและเข้าร่วมกิจกรรมเวทีสนทนากลุ่มจากหน่วยงานท้องถิ่น ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าความต้องการพัฒนาพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สอดคล้องกับความต้องการและนโยบายของหน่วยงานท้องถิ่นหรือไม่ และภาพรวมความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานท้องถิ่นกับชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่นหรือมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างน้อยจึงทำให้โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวยังไม่มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมในปัจจุบัน

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากการอภิปรายผลทั้งหมดนี้ ได้สะท้อนภาพโอกาสและข้อจำกัดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายของศักยภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียน ประกอบด้วย

ด้านโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ แหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง มีปัญหาด้านการเชื่อมต่อเส้นทางคมนาคมระหว่างโครงข่ายเส้นทางคมนาคมสายหลักและระบบการสัญจรในการเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรมีการผลักดันให้มีการจัดสรรงบประมาณในการปรับปรุงเป็นอันดับแรก เพื่อเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวก

ด้านการปรับปรุงภูมิทัศน์ เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 3 พื้นที่ ควรมีการบูรณาการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้ครอบคลุมด้านกายภาพ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้จะเป็นการเพิ่มศักยภาพและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ยังเป็นการนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้แก่ชุมชนในอนาคต

ด้านกระบวนการมีส่วนร่วม การคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญที่ช่วยผลักดันให้มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม จึงควรจะมีการส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่ทุกคนในชุมชนสามารถทำร่วมกันเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์และเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่

ชุมชนการศึกษาครั้งนี้มีความต่างจากการศึกษาของ (กุสุมา บุญกาญจน์ และ ชูวิทย์ สุขจฉายา, 2558) ที่เทศบาลและชุมชนเข้าใจและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน ซึ่งเป็นแนวโน้มที่ดีที่จะมีการผลักดันให้มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น จึงควรมีการนำประเด็นดังกล่าวมาพิจารณาในการดำเนินการวิจัยครั้งต่อไป เพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาพื้นที่

ด้านผลกระทบจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ในอนาคตหากมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวลุ่มน้ำปะเหลียน ถึงแม้ชุมชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ปฏิเสธไม่ได้ที่กิจกรรมการท่องเที่ยวจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพดั้งเดิมของชุมชนลุ่มน้ำปะเหลียนที่อาจสูญหายไป และปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้นเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ควรส่งเสริมให้ชุมชนได้รับข้อมูลและความรู้ในประเด็นผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว นอกจากนี้ควรมีการสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการแสวงหาข้อตกลงและมาตรการที่จะป้องกันและรับมือกับปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในอนาคต

7. กิตติกรรมประกาศ

ผลงานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมและพัฒนางานวิจัยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และผู้วิจัยได้รับความร่วมมือในการสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูล รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมระหว่างดำเนินการวิจัยจากชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2558). ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทยปี พศ. 2558-2560. เข้าถึงได้จาก:

https://www.mots.go.th/ewt_dl_link.php?nid=7114.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2561). **Amazing Thailand Go Local**. เข้าถึงได้จาก:

<http://golocal.tourismthailand.org/#whygolocal>.

กุสุมา บุญกาญจน์ และ ชูวิทย์ สุขจฉายา. (2558). การจัดทำแนวทางอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนดั้งเดิมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนแม่น้ำจันทบูร. เข้าถึงได้จาก: <https://architservice.kku.ac.th/wp-content/uploads/2016/02/04-Kusuma.pdf>.

จตุรงค์ คงแก้ว, เยาวนิจ กิตติธรรกุล, และก้องเกียรติ กิตติวัฒนาวงศ์. (2560). กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษา เขตอนุรักษ์หอยปะ ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง.

วารสารหาดใหญ่วิชาการ, 15(2), 147-163.

ชนธิภาณูจน์ จินใจตรง, วรากุล ตันชนะเทวินทร์ และวราพรณ ผลโพธิ์. (2561). การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและปรับปรุงภูมิทัศน์ภูป่าเปาะ จังหวัดเลย. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. 25(1), 74-91.

ชนัญ วังษ์วิภาค. (2532). นิเวศวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ณัฐวุฒิ อัครโกวิทวงศ์ และสุขุมารณ จงภักดี. (2548). การฟื้นฟูพื้นที่ว่างสาธารณะในชุมชนที่อยู่อาศัยของรัฐ กรณีศึกษา: โครงการเมืองใหม่บางพลี วาระที่ 1 ของการเคหะแห่งชาติ. วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/ผังเมือง. 2005(3), 187-206.

ธารทิพย์ ขาวผ่องอำไพ และธีรศักดิ์ อุณารมณเลิศ. (2553). ผลที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีต่อสุขภาวะทางสังคมของคนในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 1(2), 100-113.

- ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์. (2556). การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. เข้าถึงได้จาก: <http://fuangfah.econ.cmu.ac.th/teacher/thanes/files/Perfect%20Book2017.pdf>
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2539). มาช่วยกันส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กันเถิด. *จุลสารการท่องเที่ยว*. 15(1), 53-56.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- ปาริฉัตร สิงห์ศักดิ์ตระกูล และ พชรินทร์ เสริมการดี. (2556). การศึกษาศักยภาพและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนบ้านทุ่งมะปรางอำเภอกวนโดนและบ้านปาดัน อำเภอกวนกาหลง จังหวัดสตูล. *วารสารสุทธิปริทัศน์*. 27(83), 97-112.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราณี อธิชัยกุล และ รชพร จันทรสว่าง. (2560). การพัฒนามาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทย. *วารสารดุสิตธานี*. 11(ฉบับพิเศษ), 1-17.
- วิวัฒน์ เตมีพันธ์. (2530). *แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น*. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.
- สมชัย เบญจฉาย. (2549). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. เอกสารประกอบการบรรยาย. หลักสูตร การบริหารจัดการป่าชุมชน และการพัฒนาอาชีพด้านป่าไม้. เชียงใหม่: กลุ่มงานวิชาการ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2551). *การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมและบริการของประเทศในอนาคต. *วารสารเศรษฐกิจและสังคม*. 44(3), 30.
- อรรถัย กิกผล. (2552). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับผู้บริหารท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- Bello, F. G., Carr, N., and Lovelock, B. (2016). Community participation framework for protected area-based tourism planning. *Tourism Planning and Development*. 13(4), 469-485.
- Google Earth Pro. (2562). *ลุ่มน้ำปะเหลียน. 7°21'50.59"N 99°33'57.97"E, elevation 7M*, Retrieved from: <http://www.google.com/earth/index.html>.
- Google Earth Pro. (2562). *ลุ่มน้ำปะเหลียน (น้ำตกน้ำเค็ม). 7°26'21.86"N 99°37'4.85"E, elevation 7M*, Retrieved from: <http://www.google.com/earth/index.html>.
- Google Earth Pro. (2562). *ลุ่มน้ำปะเหลียน (วังวน). 7°21'48.79"N 99°34'13.86"E, elevation 7M*, Retrieved from: <http://www.google.com/earth/index.html>.
- Google Earth Pro. (2562). *ลุ่มน้ำปะเหลียน (หินคอกควาย). 7°20'48.69"N 99°35'43.80"E, elevation 7M*, Retrieved from: <http://www.google.com/earth/index.html>.
- Kunjuraman, V., and Hussin, R. (2017). Challenges of community-based homestay Programme in Sabah, Malaysia: Hopeful or hopeless?. *Tourism Management Perspectives*. 21(January 2017), 1-9.
- Rasoolimanesh, S. M., Jaafar, M., Ahmad, A. G., and Barghi, R. (2017). Community participation in World Heritage Site conservation and tourism development. *Tourism Management*. 58(2017), 142-153.
- Sherry R. Arnstein. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of American Institute of Planners*. 35(1969), 216-224.